

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ НАВЧАЛЬНО-РОЛЬОВИХ ІГОР ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Теорія ролей, розроблена в соціальній психології та психології особистості, мають велике значення для практики навчання, у тому числі іноземним мовам. Проте деякі студенти відчувають дискомфорт при участі в навчально-рольових іграх, вони їм більше шкодять, ніж допомагають. Тому при використанні навчально-рольових ігор необхідно застосовувати індивідуальний підхід, допоміжні вправи, які виявляють прийнятність рольової поведінки для конкретного студента й допомагають йому розкритися.

Ключові слова: роль, рольова поведінка, рольової метод навчання іноземної мови, творчість, спонтанність.

Постановка проблеми. Теорія ролей (Г. Блумер, П.П. Горностай, Дж. Мід, Я. Морено, М. Кун та ін.) розглядає особистість з точки зору виконання нею соціальних ролей. При цьому соціальна середина розглядається як провідний чинник розвитку особистості, що розуміється як сукупність її соціальних ролей. Згідно з цими поглядами, людина ніколи не є "просто людиною" з унікальним набором індивідуально-типологічних властивостей і якостей, а завжди виступає в тій чи іншій ролі, будучи носієм певних соціальних функцій, згідно з тими чи іншими соціальними нормами.

У теорії ролей особистість розглядаються в трьох аспектах: соціологічному - як система запропонованих і виконуваних соціальних ролей; соціально-психологічному - як виконання ролей при міжособистісному взаємодії; психологічному - як прийняття ролі, яка не завжди подобається, але завжди певним чином впливає на особистість, змінюючи її.

Вихідні положення, результати новітніх досліджень та не вирішені проблеми. Практика показує, що студенти і випускники немовних вузів, отримавши інформацію про культуру, традиції, діяльності мешканців тієї чи іншої країни, тим не менше відчувають великі труднощі в спілкуванні з представниками іншомовної культури як на побутовому, так і на професійному рівнях. Це пояснюється тим, що культурологічна інформація, пропонується студентам немовних вузів у рамках традиційних навчальних програм, недостатньо інтегрована в процес навчання іноземної мови. Існує розрив між теоретичними знаннями, які отримують учні, і практичними навичками та вміннями міжкультурного спілкування, які необхідні їм у майбутній професійній діяльності. Вирішенню цієї проблеми присвятили свої роботи багато вчених: М. Байрам, Л.Дамен, К.Крамш, Е.І. Пассов, С.Савіньон, В.В.Сафонова, П.В. Сисоєв, С.Г. Тер-Минасова, В.П. Фурманова та ін.

У сфері освіти, зокрема, вищого професійно орієнтованої, набув широкого поширення особистісно-орієнтований діяльнісний підхід. Він відповідає специфіці освоєння предмета "іноземна мова" і дозволяє вирішити проблему активізації навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності адекватними цілям освіти засобами. Особистісно-орієнтований підхід передбачає використання педагогічних технологій, здатних активізувати навчально-пізнавальну діяльність, надати можливість мовної практики кожного учня, створити умови для оволодіння, як способами мислення, так і способами взаємодії в суспільстві, у тому числі на міжкультурному рівні, з метою вирішення конкретних комунікативних завдань у заданих умовах.

Основним принципом сучасного навчання іноземної мови є діялісне опосередкування, моделювання ситуацій мовного взаємодії, у тому числі і шляхом організації навчальних рольових ігор, їх спрямованість на формування навичок вислуховування і розуміння, повідомлення, способів грамотно планувати свою діяльність, отримати та проаналізувати необхідну інформацію, прогнозувати ймовірні ситуації та проблеми.

Методологічною основою дослідження навчання іноземної мови методом рольової гри служить теорія ролей (Г. Блумер, П.П. Горностай, Дж. Мід, Я. Морено, М. Кун та ін.), концепція діялісного опосередкування навчальної діяльності, розроблена психологами та педагогами (Б. Г. Ананьєв, І.О. Зимня, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Ю.М. Швалб), проблемного навчання іноземної мови (О.С. Виноградова, І.А. Зимня, Г.А. Китайгородська, О.В. Ковалевська, Е.С. Полат), формування творчої особистості (Б. Блум, Б.Мур, В.О. Моляко), а також положення компетентнісного підходу в навчанні мов (В. І. Байденко, І.А. Зимня, В.В. Сафонова та ін.)

Мета нашого дослідження – виявити найбільш ефективні способи організації рольових ігор при вивченні іноземної мови, здатні знизити ймовірний дискомфорт в окремих учасників комунікації.

Об'єктом дослідження є навчальний процес і можливість його оптимізації за рахунок застосування соціально та психологічно комфортних, "екологічних" навчальних рольових ігор.

Предметом дослідження є шляхи забезпечення екологічності участі в навчально-рольових іграх всіх студентів, незалежно від їхніх індивідуально-психологічних і соціально-психологічних властивостей та якостей.

Основний зміст дослідження полягає в наступному: аналіз літератури з теорії та практики застосування навчально-рольових ігор у навчанні іноземних мов [1-3, 5-8] дає підставу констатувати, що: існує необхідність переходу від традиційної, уніфікованої по цілям, змісту, організації, методам і результатам системи навчання до створення концептуально нових технологій на основі *системи навчально-*

рольових ігор професійної спрямованості, що включають в себе виховання соціально-схвалюваних якостей творчої особистості сучасного фахівця.

У навчально-рольовій грі створюються умови, що сприяють отриманню студентами знань і навичок, що, однак, вимагає активної участі учнів у процесі спілкування.

Відсутність тексту для "актора" передбачає імпровізацію, у зв'язку з чим актуалізується принцип навчання творчості творчістю.

Рольові ігри дають хороший привід для мотивованого спілкування іноземною мовою, в неї втягуються всі присутні. При цьому темп, інтенсивність спілкування мають бути не вищими, щоб не втрачалася сюжетна лінія, викладач може перефразувати сказане в грі, щоб зробити його більш зрозумілим, по ходу коригуючи помилки.

Участь у грі позитивно впливає на комунікативну активність учнів і бажання готуватися до занять, розширюючи словниковий запас, приділяючи увагу фонетичної і граматичної правильності мовлення.

Реалістичність тематики ігор сприяє підвищенню країнознавчої та комунікативної компетентності учнів.

Метод навчально-рольової гри сприяє розвитку самостійного, продуктивного мислення, спрямованого на формування пошукової творчої діяльності;

Нами були проведені і проаналізовані комунікативні вправи при навчанні іноземної мови студентів-юристів. З великої кількості вправ було обрано групу рольових ігор, здатних наблизити мовну діяльність на заняттях до реального спілкування, що відповідає основному принципові комунікативного методу.

Освітній метод "екологічний", якщо в результаті його застосування життя учня полегшується, а не ускладнюється, коли учням не завдається шкоди (насамперед, моральної) або інший збиток - пише С.В. Ковальов [4; 41], він же пропонує перевіряти будь-який вплив на людину на "екологічність" за допомогою методу "логічного квадрата", відповідаючи на чотири питання: Що станеться, якщо це станеться? Що не трапиться, якщо це станеться? Що трапиться, якщо це не відбудеться? Що не трапиться, якщо це не відбудеться? [4; 42].

Незважаючи на те, що гра є видом діяльності, дошкільного віку і початкового ступеня навчання, немає підстав для того, щоб відкидати можливість використання "рольових ігор" для навчання і дорослих. Це навіть необхідно, оскільки "якщо ми навмисно будемо ігнорувати ролі, то вивчення мови відбудеться у вакуумі" – пише Г.А. Китайгородська. Далі, відзначаючи, що "психологічний прийом використання рольової маски сприяє широкому розкриттю всіх якостей особистості ..., що всі учні ... звільняються від боязні помилок, підвищується емоційний тонус навчального процесу" [3; 35].

Дійсно, маска ролі здатна "розморозити" в мовному плані людину будь-якого особливого складу характеру, але для успішного проведення вправи необхідно вибирати ролі, знайомі студентам. Оскільки студенти готуються стати юристами, то відбір лексичного матеріалу вівся з урахуванням не тільки їхніх вікових інтересів, а й професійної діяльності.

Нами були проведені рольові ігри, в яких студентам пропонувалося розіграти ситуації, де вони виконували ролі господарів або гостей-іноземців, юристів або їх іноземних клієнтів тощо. Так як ці ролі для студентів були в цілому знайомі, а засвоєний лексичний матеріал дозволив створити ситуацію, близьку до реального спілкування, вправи більшістю учасників занять були прийняті і пройшли успішно. У рольовій грі дуже багато позитивних сторін, але цей метод вимагає ретельного індивідуального підходу. При його застосуванні необхідно враховувати наступні методичні аспекти.

По-перше, кожен групу потрібно добре підготувати з точки зору форми і змісту. Дуже важливо, щоб студенти були переконані в необхідності добре виконувати свою "роль". Для успішного проведення занять також важливо, щоб гра була прийнята всією групою, а для цього потрібно створити доброзичливу, творчу атмосферу. Чим вільніше почувуються учні в рольовій грі, тим більш охоче вони спілкуватимуться в межах заданого сюжету.

Успіх цього методу багато в чому залежить і від викладача, адже щоб добитися гарних результатів, він сам повинен зробити все від нього залежне для ефективності вправ і зацікавленості студентів. Роль викладача в процесі підготовки та проведення гри постійно змінюється. На початковому етапі проведення гри викладач, як зразок, може взяти собі роль, проте не головну, щоб гра не перетворилася на монолог.

Викладач повинен підійти до розподілу ролей між студентами як режисер і психолог одночасно. Якщо в групі немає лідера, студенти не можуть самостійно вибрати ролі. У такому випадку роль лідера бере на себе сам викладач. У процесі гри він керує спілкуванням: підходить до студентів, яким потрібна допомога, вносить коректування в роботу. Дуже важливий і диференційований підхід. Не всі студенти мають однаковий рівень знань і мають здатність до самостійної роботи і для того, щоб вони не опинилися "поза грою", для них необхідно підготувати рольові карти з лексичним або граматичним матеріалом. Коли ж рольова гра стане звичною вправою для студентів, роль викладача зміниться. Він стає більше спостерігачем, ніж ведучим. Це неминуче пов'язано з тим, що акцент зміщується з активної діяльності викладача на активну і самостійну діяльність студентів. У зв'язку з цим неминуче постає питання про виправлення можливих помилок та коригування відповідей студентів. Ми дійшли висновку, що краще не переривати хід гри на виправлення помилок, а записувати їх, щоб потім розібрати типові.

Підбір навчально-рольових ігор передбачає психолінгвістичний аналіз їх змісту і виведеного "коефіцієнта насиченості" (відповідно до етапу, стратегії навчання і типу навчально-рольової гри) і соціально-схвалюваних якостей творчої особистості сучасного фахівця, що формуються на основі системи навчально-рольових ігор. Мова йде про орієнтацію навчального процесу на:

- практичне користування іноземною мовою;

- майбутню професійну діяльність;
- формування творчої особистості;
- дотримання норм мовної культури;
- формування емоційно-ціннісного ставлення до дійсності (розвиток пізнавальних інтересів, самостійності, професійної компетентності, інтелекту - на основі іншомовної комунікації).

У нашій практиці не так вже й рідко зустрічаються студенти, які відмовляються від участі в рольовому навчанні. Одним не подобається сама "погана" роль, іншим не хочеться працювати взагалі (особливо в понеділок уранці), або вони нібито "не можуть імпровізувати" і просять "дати слово". Для діагностики здатності до рольового поведінки і проявів спонтанності та креативності можна використовувати "психогімнастичні" вправи, без слів взагалі, вправи, звані в тренінговій практиці "криголамами" - для "розмороження" психологічно скнутих, соромливих студентів. Вони потребують підтримки і похвали як викладача, так і однокурсників. Вони можуть бути "дублерами" більш розкутих студентів, повторювати одну і ту ж саму роль неодноразово. З цією категорією студентів слід бути делікатним, але наполегливим, не дати їм шансу залишитися в стороні, а й "тиснути" на них теж не можна і самому викладачеві, не дозволяти це робити іншим студентам.

Таким чином, використання рольових ігор, в яких опрацьовується необхідний мовний матеріал, позитивно позначається на процесі навчання іноземної мови. Робота в режимі студент-студент дозволяє контролювати хід засвоєння лексичного та граматичного матеріалу, уміння ставити і правильно реагувати на ці запитання, а враховуючи розважальний характер рольової гри, використовувати її як заохочення, щоби потім перейти до більш серйозних видів діяльності.

Ефективність формування і розвитку комунікативних умінь при засвоєнні іноземної мови залежить від правильної організації, послідовності введення тієї чи іншої навчально-рольової гри в навчальний процес на основі двоступінчатого підходу:

- діагностика наявного рівня комунікабельності, прийнятності для кожного студента участі в навчально-рольових іграх - за допомогою психогімнастичних вправ, ігрових етюдів (використовуються прийоми театральної педагогіки);

- власне проведення навчально-рольових ігор а) із заздалегідь розданими ролями і вивченими "акторами" текстами, б) ігри-імпровізації, коли ролі і тема гри позначаються тільки лише орієнтовно.

Предметом навчально-рольової гри (на відміну від ігрової пізнавальної діяльності на рівні етюду) є не просто ситуація професійної спрямованості, а каскад ситуацій, об'єднаних у сценарій навчально-рольової гри єдиної фабулою, моделюється викладачем.

Система навчально-рольових ігор складає дидактичну основу дієвості концептуальної інтегративної моделі навчання і виховання, одне з важливих завдань якої - екологічність (не травматичність) цих процесів для студентів, менш підготовлених психологічно і лінгвістично до участі в навчально-рольових іграх. Доведено ефективність системи навчально-рольових ігор як педагогічного засобу оптимальної активізації пізнавальної діяльності в цілому та інтелектуальної активності зокрема.

Висновки. Рольова гра міжкультурної спрямованості є ефективним способом формування і розвитку навичок і вмінь міжкультурної комунікації іноземною мовою в студентів не мовних вузів;

Ігри, представлені в більшості іноземних навчальних посібників для студентів немовних ВНЗ, не орієнтовані спеціально на вивчення відмінностей між англійською та російськомовною культурами, а значить, не цілком відповідають потребам цільової аудиторії. Такого роду гри можна успішно модифікувати, вводючи елементи міжкультурного діалогу.

Мотивація, притаманна ігровій діяльності, робить гру одним з найефективніших способів навчання іноземної мови. Однак, щоб гра виявилася більш ефективною в аудиторії немовного вузу, де іноземна мова не є основним предметом, доцільно створювати додаткову рольову мотивацію шляхом уведення в гру ролей, пов'язаних з професійною діяльністю студентів.

При підготовці та проведенні навчально-рольової гри, необхідно враховувати виділені в дослідження фактори, що впливають на її успішне проведення в немовному ВНЗ: індивідуально-типологічні особливості - тривожність, невпевненість у собі, специфіку соціальної поведінки в групі (сором'язливість, низький статус у групі), чітко розуміти складність ролей і розподіляти їх з урахуванням знання мови і здатності вирішувати комунікативні завдання в рольовій грі, детально окреслені викладачем, виходячи з доступності завдання студенту або імпровізуючи в ситуації.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барышников Н.Г. Рольовое поведение как фактор интенсификации учебного процесса: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / Н.Г. Барышников. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 19 с.
2. Ворожцова И.Б. Личностно-позиционно-деятельностная модель обучения иностранному языку: Автореф. дис. ... д-ра, пед. наук / И.Б. Ворожцова. – М., 2002. – 47 с.
3. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г.А. Китайгородская. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1986. – 175 с.

4. *Ковалев С.В.* НЛП человеческого совершенства. Психологии экстенсивного развития / С.В. Ковалев. – М.: КСП+, 2003. – 512 с.
5. *Ковалевская Е. В.* Проблемное обучение: подход, метод, тип, система. / Е. В. Ковалевская. – М.: МНПИ, 2000. – 226 с.
6. *Щукин А.Н.* Обучение иностранным языкам: Теория и практика: [Уч. пос. для преп. и студ.] / А.Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2004. – 416 с.
7. *Livingstone C.* Role play in language learning. – Harlow: Longman, 1983. – 94 p.
8. *McMurray, A. J.* (2007). The role of discussion and dissent in creating civic understanding. // *American Secondary Education*, 36 (1). P. 49-58.

Подано до редакції 28.05.12
